

Natura woli, wolność a konieczność

Stanowisko
Jana Dunska Szkota na tle
koncepcji św. Augustyna,
św. Anzelma z Canterbury
i św. Tomasza z Akwinu

Martyna
Koszałko

Natura woli, wolność a konieczność

Stanowisko
Jana Dunsza Szkota na tle
koncepcji św. Augustyna,
św. Anzelma z Canterbury
i św. Tomasza z Akwinu

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2019

Recenzja
dr hab. Marek Gensler, prof. UŁ

Redakcja wydawnicza
Katarzyna Jopek

Projekt okładki i stron tytułowych
Karolina Zarychta

Na okładce
zdjęcie podziemnej krypty Bazyliki San Zeno Maggiore w Weronie,
fot. Martyna Koszkało

Skład i łamanie
sunny.gda.pl

Publikacja dofinansowana ze środków
Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego

Monografia została napisana w ramach projektu badawczego
finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki
(UMO-2013/09/B/HS1/01985)

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-823-8

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Stopniowo w duszy Wokulskiego coraz wyraźniej począł się rysować jakiś zamiar; lecz im dokładniej pojmował go, im więcej odkrywał w nim zalet, tym lepiej czuł, że do wykonania brakuje mu energii, a nawet pobudki.

Wola jego była zupełnie sparaliżowana; ocucić ją mogło tylko silne wstrząśnienie.

Bolesław Prus, *Lalka*

But something may be done that we will not:
And sometimes we are devils to ourselves,
When we will tempt the frailty of our powers,
Presuming on their changeful potency...

William Shakespeare, *Troilus and Cressida*

SPIS TREŚCI

WSTĘP	11
Rozdział I	
ROZWÓJ POJĘCIA WOLI W FILOZOFII STAROŻYTNEJ	17
1.1. Uwagi metodologiczne	18
1.2. Wola i wolność w poglądach starożytnych filozofów pogańskich	22
1.2.1. Skrajny intelektualizm etyczny Sokratesa	22
1.2.2. Wola w poglądach Platona	28
1.2.2.1. Wizja duszy – <i>thymos</i> jako pierwotne pojęcie woli	29
1.2.2.2. Intelektualizm <i>versus</i> woluntaryzm u Platona	33
1.2.2.3. Cel ostateczny człowieka według Platona – intelektualistyczna czy woluntarystyczna koncepcja szczęścia?	36
1.2.3. Wola w poglądach Arystotelesa	38
1.2.3.1. Dobrowolność czynu	38
1.2.3.2. Arystotelesa koncepcja struktury duszy	41
1.2.3.3. Wola – <i>proairesis</i> czy <i>boulēsis</i> ?	42
1.2.3.4. Cel ostateczny człowieka według Arystotelesa – eudajmonizm intelektualistyczny czy woluntarystyczny?	47
1.3. Wola w poglądach św. Augustyna	49
1.3.1. Św. Augustyn w kontekście późnej filozofii starożytnej	49
1.3.2. Nowa antropologia i nowa wizja duszy ludzkiej – intelekt, wola, pamięć	59
1.3.3. Natura woli według św. Augustyna	63
1.3.3.1. Chcenie	64
1.3.3.2. Sprawczość i konflikt pragnień	65
1.3.3.3. Odpowiedzialność i autodeterminacja woli	69
1.3.3.4. Wola a intelekt i namiętności	71
1.3.3.5. <i>Unde malum?</i>	75
1.3.3.6. Szczęście	82
1.4. Podsumowanie	86

Rozdział II	
METAFIZYCZNE WARUNKI WOLNOŚCI	89
2.1. Kontyngencja a wolność	90
2.1.1. Przyczyna i rodzaje kontyngencji	95
2.1.2. Wola człowieka a wola Boga wobec aktów, przedmiotów i skutków	101
2.1.3. Wola człowieka a wola Boga w działaniu synchronicznym i diachronicznym	105
2.2. Konieczność a wolność	126
2.2.1. Konieczność bezwzględna aktu samozwrotnej miłości Boga	127
2.2.2. Pragnienie celu ostatecznego	137
2.2.2.1. Konieczność pragnienia celu ostatecznego – stanowisko Tomasza z Akwinu	138
2.2.2.2. Niekonieczność pragnienia celu ostatecznego – argumentacja Szkota	141
2.2.2.2.1. Niekonieczność pragnienia celu ostatecznego w wizji uszczęśliwiającej	158
2.2.2.2.2. Natura wolności zbawionych	172
2.2.2.3. Wola w odniesieniu do celu i środków	181
2.2.3. To, co wolne, a to, co naturalne	183
2.2.4. (Nie)konieczność miłowania rzeczy przez Boga	188
2.3. Podsumowanie	197
Rozdział III	
WOLA A ROZUMNOŚĆ	201
3.1. Skłonności woli – pragnienie szczęścia i pragnienie sprawiedliwości	202
3.1.1. <i>Affectiones</i> woli – inspiracje Anzelmiańskie	203
3.1.2. Skłonności woli – koncepcja Jana Dunsza Szkota	207
3.1.2.1. Inklinacje woli a upadek aniołów	227
3.1.2.2. Zło	250
3.1.2.2.1. Przyczyna zła moralnego	252
3.1.2.2.2. Czy wola może pragnąć czegoś <i>ex malitia</i> ?	258
3.2. Wola jako władza rozumna i aktywna	266
3.2.1. Wola jako <i>potentia rationalis</i>	267
3.2.2. Zdolność woli do autodeterminacji. Indeterminizm	271
3.2.2.1. Dlaczego wola chce danej rzeczy, a nie innej?	280
3.3. Wola i intelekt	282
3.3.1. Współdziałanie woli i intelektu w akcie chcenia	283

Spis treści

3.3.1.1. Wola jako przyczyna częściowa i zasadnicza aktu chcenia	288
3.3.2. Problem akrazji	301
3.4. Wola Boga a rozumność prawa naturalnego – ugruntowanie norm moralnych	308
3.4.1. Prawo naturalne	309
3.4.1.1. Dyspensa od prawa naturalnego	313
3.4.1.2. Warunki możliwości zmiany norm moralnych – kontyngencja, natura prawodawcy, wola Boga	317
3.4.2. Natura rzeczy a normatywność	323
3.5. Podsumowanie	336
 ZAKOŃCZENIE	 339
 SUMMARY	 349
 WYKAZ SKRÓTÓW	 359
 BIBLIOGRAFIA	 361
Teksty źródłowe	361
Opracowania	366
 INDEKS OSÓB	 379